

УДК 321.01(477)

Манойло Д. О.
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ

Аналізується функціонування політичної опозиції в Україні. Досліджуються фактори, за якими має оформлюватися політичне поле політичної опозиції. В ході вивчення проблеми був розглянутий та проаналізований іноземний досвід інституційного дизайну політичної опозиції, її вітчизняне законодавче оформлення, вироблена стратегія створення української моделі інституційного дизайну політичної опозиції.

Ключові слова: політична опозиція, інституційний дизайн, політичне поле, інститут, бікамералізм

Манойло Д. А.

К ВОПРОСУ О ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОППОЗИЦИИ В УКРАИНЕ

Анализируется функционирование политической оппозиции в Украине. Исследуются факторы, которые должны влиять на оформление политического поля политической оппозиции. В ходе изучения проблемы был рассмотрен и проанализирован иностранный опыт институционального дизайна политической оппозиции, её отечественное законодательное оформление, произведена стратегия создания украинской модели институционального дизайна политической оппозиции.

Ключевые слова: политическая оппозиция, институциональный дизайн, политическое поле, институт, бикамерализм.

Manoilo J.

TO PROBLEM OF FUNCTIOLIZING OF POLITICAL OPPOSITION IN UKRAINE

The article is devoted to functiolizing of political opposition in Ukraine. Factors, which should influence the design of political area of political opposition, are examined in this article. During the study this problem, an international experience of institutional design of political opposition, its domestic legislative design, are analysed in this paper. The strategy of creation Ukrainian model of institutional design of political opposition was produced.

Key words: political opposition, institutional design, political area, institution, bicameralism

Політична опозиція має довгу історію свого формування як інституту в світі та в Україні зокрема. Можна сказати, що з моменту появи політики з'являється і політична опозиція – перманентне існування окремих груп, що не поділяють поглядів правлячого класу. Навіть найбільш жорсткі тоталітарні режими не змогли подолати опозиційні утворення як такі. Звичайно, вони ставали неформальними та підпільними, проте факт того, що люди жертвували власною безпекою заради висловлення своїх контрдумок підкреслює *природний характер* політичної опозиції. Проте реальним суб'єктом політики політична опозиція в Україні змогла стати лише з радянською перебудовою, а закріпитися – з появою незалежної української держави та вибором демократичного курсу.

Предметом статті є дослідження оптимальних існуючих моделей оформлення політичної опозиції.

Мета даної статті – з'ясувати важливість розробки стратегії інституційного дизайну відносно української політичної опозиції та визначити фактори, за якими має підбиратися оптимальна модель юридичного оформлення політичної опозиції.

Основними завданнями ми ставимо дослідження факторів, за якими має оформитися законодавче закріплення політичної опозиції, аналіз основних моделей інституційного дизайну та вироблення стратегії відносно власної української моделі існування політичної опозиції.

Гіпотезою дослідження є необхідність розробки власної моделі існування української політичної опозиції на основі існуючих успішних моделей. Це зумовлено тим, що українська опозиція існує в специфічному політичному полі та функціонує не згідно з юридичними нормами, а згідно з неформальними правилами гри українського політичного простору. Відсутність спеціальних нормативно-правових актів про діяльність опозиції в Україні протягом 20 років підкреслює це найкращим чином.

Політична опозиція – сукупність суб'єктів політичного життя, які виступають проти змісту політики, що реалізується діючою владою, та/або методів реалізації цієї політики, ведуть активну діяльність, спрямовану на те, щоб самим зайняти центральне місце у владній системі [1]. До вищевказаних „суб'єктів політичного життя” можуть належати як політичні партії, фракції, так і суспільні об'єднання –

формалізовані та неформальні, окремі індивіди, що ведуть активну суспільну діяльність. Проте ясність з приводу політичної опозиції не закріплена юридично. Так, натяк на можливість законодавчого врегулювання статусу опозиції наявний лише у висновку Конституційного Суду України від 27 червня 2000 р. В цьому документі присутнє посилання на правовий статус опозиції („парламентської меншості”) як на суттєвий елемент демократичного ладу держави. Крім того, у згаданому Висновку існування парламентської меншості, тобто опозиції, ставилося в тісний зв'язок із формуванням і функціонуванням парламентської більшості [3].

Питання політичної опозиції розроблялося багатьма закордонними дослідниками, серед них: Р. Даль, М. Дюверже, Г. Іонеску, А. Лійпгарт, Х. Лінц, І. де Мадаріагі, Д. Растоу, Дж. Сарторі, Ф. Шміттер та інші. Серед вітчизняних дослідників слід виділити таких: Ю. Бадзьо, Д. Видрін, І. Курас, В. Полохало, В. Фесенко, О. Фісун.

Враховуючи багатоскладовість українського суспільства, інститут політичної опозиції потрібен Україні не просто як такий, що генерує альтернативні стратегії розвитку, збільшує ефективність існуючих владних інститутів і свідчить про існування демократії, а як такий, що представляє інтереси груп суспільства, котрі не репрезентує правляча коаліція. Таким чином, інститут політичної опозиції має здійснювати важливу функцію зняття соціальної напруги існуючих меншин суспільства. Але в даній ситуації є загроза перетворення політичної опозиції з вагомого демократичного інституту політичної системи на форму суспільного протесту, який буде виконувати вищезгадану функцію, проте обмежуватися лише нею. Тож, слід констатувати необхідність створення такої опозиції, яка була би змушена прийняти конструктивний характер замість такої, яка сповідує ідеологію опозиційності та є за своїм характером деструктивною (оскільки її діяльність не створює корисних продуктів у вигляді аргументованої фундаментальної критики з конкретними альтернативними пропозиціями вирішення тих чи інших проблем. Звідси ми визначаємо важливість законодавчого оформлення прав та обов'язків опозиції для того, щоб вона могла діяти в певному юридичному полі та була зобов'язаною звітувати про свою діяльність [4].

Слід також враховувати багатопартійну політичну систему України, в якій формально опозицією стають всі ті партії, які не вступили або яких не взяли в правлячу коаліцію. Ці партії презентують себе як опозиційні задля заробляння політичних балів, тобто вони обирають ідеологію опозиційності, проте можуть своєю діяльністю підтримувати існуючу коаліцію. Тож, моделі тіньового кабінету міністрів як інституту політичної опозиції не підходять українській політичній системі, не зважаючи на те, що та політична партія, яка має найбільший відсоток голосів серед опозиційних сил завжди формує неформальний тіньовий уряд. „Тіньовий уряд” вимагає двопартійної системи або опозиційної коаліції, а це означає, що він є неприйнятним для України, оскільки представники української опозиції вкрай рідко об’єднуються, і відбувається це частіше задля збільшення своїх електоральних можливостей перед виборами, тобто наприкінці каденції, а не її початку.

Спільною ознакою всіх політичних партій України, в тому числі опозиційних є низька ідеологізованість та зміна електорального поля. Відповідно, в них немає єдиної соціальної бази, їхні програми та положення можуть значно коливатися та змінюватися залежно від електоральної ситуації. Протягом однієї каденції партії можуть як заявляти про свій опозиційний статус, так і вступити в правлячу коаліцію. Відсутність законодавчо закріпленого визначення опозиції призводить до того, що представники партій-членів владної коаліції називають себе опозицією [2].

Відомий дослідник Л. Хелмс в своїй роботі „П’ять шляхів інституціоналізації політичної опозиції: уроки від розвинутих демократій” пропонує такі можливі моделі:

1. *Парламентська опозиція без права вето урядових рішень.* Така модель передбачає двопартійну політичну систему, однорідне або толерантне населення, визначену форму діяльності у вигляді „тіньового уряду”, державне фінансування опозиції. Проте опозиція тут не має змоги впливати на прийняття урядових/парламентських рішень. Ця модель використовується у Великій Британії та країнах, що успадкували від неї політичну систему. Суть опозиції тут зводиться до критики урядових рішень та пропонувати альтернативного курсу.

2. *Парламентська опозиція з правом вето уряду.* Така модель передбачає багатопартійну політичну систему, бікамеральний парламент, вплив опозиції через прийняття урядових рішень або/та верхню палату парламенту. Використовується в Німеччині.

3. *Модель прямої демократії.* Ця модель є дуже специфічною і використовується тільки в Швейцарії. Можливості впливу опозиції (як і будь-якої іншої групи) розкриваються через можливість ініціювати всенародний референдум, зібравши достатню кількість підписів.

4. *Парламентсько-президентська модель.* Дана модель передбачає змішану політичну систему, біполярну партійну систему, слабку в своєму впливі опозицію. Використовується в такому вигляді у Франції, проте має багато інших, дещо відмінних концепцій в інших країнах зі змішаною політичною системою. Президент тут може теж бути в опозиції, маючи великі повноваження (сама опозиція не впливає навіть на порядок денний парламенту). Обмеженість дій політичної опозиції в парламенті за умов багатоскладового суспільства веде до вживання непарламентських дій – протестів, мітингів і т.д., які часто закінчуються насиллям.

5. *Модель розподілу влади (опозиція в президентській республіці).* Ця модель передбачає двопартійну систему, складність визначення того, хто є опозицією, оскільки в цьому випадку уряд завжди протистоїть парламенту, поширюється т.зв. „система стримувань і противаг” (це і запобігає появі авторитаризму). Використовується в США. При застосуванні мажоритарної системи виборів в обидві палати парламенту партійна дисципліна не є жорсткою, оскільки депутати представляють не тільки партію, а ще й парламент і закріплену за ним територію. Як наслідок, трапляються навіть випадки, коли опозиція стає сильнішою за владу [5].

Таким чином, аналіз існуючих інституційних оформлень політичної опозиції показує, що хоча воно й залежить від моделі виборів та існуючої політичної системи, проте не це є визначальним. При перенесенні в Україну іноземного досвіду інституційного дизайну політичної опозиції слід відштовхуватися від того, що британська модель не підходить через те, що вимагає двопартійної системи або коаліції опозиції. Німецьку модель можна розглядати як потенційну в майбутньому, проте не

зараз, оскільки вона характеризується багатоступеневим прийняттям рішень, а це є вадою при проведенні реформ. Швейцарська та французька моделі також не є такими, які слід впроваджувати в Україні, оскільки в таких моделях опозиція не має достатнього впливу, що спричинює соціальні конфлікти. В швейцарському варіанті конфлікти не з'являються через високий ступінь толерантності населення та федералізацію.

Тож, Україна має, спираючись на іноземний досвід (зокрема, США), виробити власну модель інституційного оформлення політичної опозиції. Слід також звернути увагу на бікамеральну модель парламенту, оскільки вона допоможе вирішити проблему регіонального розколу. Передусім Україні необхідно ухвалити закон про опозицію, в якій би було чітко визначення політичної опозиції та її форму діяльності.

Так, є доцільним не тільки дати законодавче визначення політичній опозиції, а ще й висунути конкретні критерії, згідно з якими можна визначати статус політичної партії/фракції. Впровадження двопалатного парламенту допоможе знівелювати географічний розкол українців, оскільки в іншому випадку опозиція може „грати” на національних почуттях, отримуючи тим самим підтримку електорату, замість того, щоб конструктивно критикувати економічний блок питань і пропонувати альтернативні методи вирішення проблем. Американська модель розподілу влади є, на наш погляд, найкращим варіантом інституційного оформлення опозиції для України, оскільки вона найкраще підходить для випадків, коли політична опозиція є розмитою, а політики/партії часто змінюють свій статус, маніпулюють ним. Також, у

даній моделі опозиція може бути сильнішою за президента і в українському випадку це є запобіжником авторитарних тенденцій у президента, цей аспект практично унеможливорює „відкат” демократичної системи та стимулює консолідацію демократії. Проте варто пам'ятати, що не існує ідеальних моделей, і запропонована модель теж містить ряд недоліків, серед них найсуттєвішим є той фактор, що президент, опинившись в меншості, відповідно, до опозиції не може проводити свою програму і, тим самим, не виправдовує суспільних очікувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влада і опозиція в Україні. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – // Національна безпека і оборона. – 2003. – №7. – С. 6
2. Дідушок І. „Ліви” коаліціанти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1705/180/60231/>
3. Дніпров О. Правові основи діяльності політичної опозиції в Україні / О. Дніпров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polityka.in.ua/tomenko/content.php?id=pc05-2003-04>
4. Совгіря О. Конституційне закріплення статусу парламентської опозиції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yurincom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=578&jid=84.
5. Helms L. Five Ways of Institutionalizing Political Opposition: Lessons from the Advanced Democracies [Електронний ресурс] / L. Helms // Government and Opposition. – 2004. – Vol. 39. – Issue 1. – Режим доступу: http://dev.ulb.ac.be/sciencespo/dossiers_support/s/opposition-et-democratie1.pdf